

Δημήτριος ΜΑΤΖΑΝΟΣ
Ποτίτσα ΞΑΝΘΑΚΟΥ

*Η εκπαίδευση ως παράγοντας της
πολιτισμικής βιωσιμότητας.
Μελέτη περίπτωσης: Οι τοπικές
γιορτές της Ρόδου*

Εκπαίδευση και αειφορία

Ο MAURISE STRONG, ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ ΣΤΗ ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗ των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη υποστηρίζει: «η εμπειρία δείχνει ότι η επιτακτική μετάβαση στη βιώσιμη ανάπτυξη δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς την πλήρη υποστήριξη της κοινότητας και τη συμμετοχή του απλού πολίτη σε τοπικό επίπεδο» (Ghai & Vivian, 1992).

Λαμβάνοντας υπόψη ότι η βιώσιμη ανάπτυξη είναι μια κατ' εξοχήν δημιουργική και εποικοδομητική διαδικασία με τη βιολογική και πολιτισμική έννοια – δημιουργώ σημαίνει εκτελώ μια πολιτισμική πράξη – (Glaveanu, 2011β:18) αντιλαμβανόμαστε ότι είναι ένα πολύπλοκο φαινόμενο, προϊόν της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και συνοικοδομείται από την ταυτόχρονη διαχείριση των περιβαλλοντικών, κοινωνικο-πολιτισμικών και οικονομικών πόρων μιας κοινότητας (Glaveanu, 2011).

Σε τοπικό πλαίσιο, η παραπάνω διαχείριση δεν είναι γραμμική, ακολουθεί τους κύκλους της φύσης, διαθέτει ποικιλία, δυναμική και διαφορετικότητα. Συνδέεται με το συνολικό τρόπο ζωής μιας κοινωνίας – τα πρότυπα της εργασίας και της ψυχαγωγίας, τις πρακτικές, τις αξίες, την αισθητική, τα ήθη, τις πεποιθήσεις, την παραγωγή, την εκπαίδευση και την πολιτική. Σήμερα, πολλές τοπικές γιορτές και πανηγύρια έχουν γίνει ένας σημαντικός τομέας ανάπτυξης στην τουριστική βιομηχανία. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, το 2015, ο τομέας των εκδηλώσεων συνεισέφερε 39,1δισ λίρες άμεσα έσοδα στην οικονομία του Ηνωμένου Βασιλείου.

ου. Λόγω της επικράτειάς τους και της δημοτικότητάς τους, τα πανηγύρια και τα φεστιβάλ παρουσιάζουν αυξημένο ενδιαφέρον από τους ακαδημαϊκούς, με ειδικές προσκλήσεις για έρευνα σχετικά με τη διαχείριση και αξιολόγηση τους (Mair & Whitford, 2013).

Οι Getz, (2009) και Gibson & Wong (2011) έχουν επισημάνει την έλλειψη ακαδημαϊκής βιβλιογραφίας σχετικά με τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις των πανηγυριών και των φεστιβάλ, καθώς και το ρόλο που έχουν οι τοπικές γιορτές στην οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική βιωσιμότητα των κοινοτήτων. Για τη διατήρηση και την ανάδειξή τους σημαντικό ρόλο έχει η εκπαίδευση (Lin, Wackernagel, Galli & Kelly, 2015).

Η εκπαίδευση είναι ένα απαραίτητο εργαλείο για την επίτευξη της αειφορίας. Οι άνθρωποι στον κόσμο αναγνωρίζουν ότι οι τρέχουσες οικονομικές τάσεις ανάπτυξης δεν είναι αειφορικές και ότι η δημόσια γνώση, εκπαίδευση και κατανόηση είναι τα κλειδιά για να προχωρήσουν σ' αυτήν. Πέρα από αυτό υπάρχουν μικρές διαφωνίες. Οι άνθρωποι διαφωνούν για το νόημα της αειφόρου ανάπτυξης και για το αν αυτή είναι επιτεύξιμη ή όχι. Υπάρχουν διαφορετικές απόψεις για το πώς οι μη αειφορικές κοινωνίες θα είναι και πώς θα λειτουργούν. Αυτοί οι ίδιοι άνθρωποι, αναρωτιούνται γιατί οι εκπαιδευτικοί δεν έχουν κινηθεί γρήγορα να αναπτύξουν την εκπαίδευση για τα προγράμματα της αειφόρου ανάπτυξης. Η έλλειψη συμφωνίας και ορισμού έχουν εμποδίσει τις προσπάθειες για ανάπτυξη της εκπαίδευσης της Αειφόρου ανάπτυξης (McKeown, 2002).

Η Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη στοχεύει στην προώθηση της διδασκαλίας η οποία θα σέβεται τις παραδοσιακές γνώσεις, τις παραδοσιακές τοπικές γιορτές, την πολιτισμική κληρονομιά και θα ενθαρρύνει τη χρήση των τοπικών γλωσσών στην εκπαίδευση. Η τοπική γνώση και η τοπική πολιτισμική κληρονομιά είναι τα αποθετήρια της διαφορετικότητας και των βασικών πόρων για την κατανόηση του περιβάλλοντος και της χρήσης του με τον καλύτερο δυνατό τρόπο (Παπαβασιλείου, 2015:123).

Η εκπαίδευση επίσης έχει κεντρικό ρόλο στη βελτίωση της ποιότητας ζωής. Αυξάνει την οικονομική κατάσταση της τοπικής κοινωνίας, βελτιώνει τις συνθήκες της ζωής των κατοίκων και την εκπαιδευτική επίτευξη της επόμενης γενεάς, αυξάνοντας έτσι τις ευκαιρίες της επόμενης γενεάς για οικονομική και κοινωνική ευημερία. Τα πανηγύρια και οι τοπικές γιορτές είναι παράγοντες που μέσω της εκπαίδευσης μπορούν να διατηρηθούν και να αναδειχθούν, συμβάλλοντας έτσι στην πολιτισμική βιωσιμότητα και στην αειφορία της τοπικής κοινωνίας (McKeown, 2002; Mair et al, 2013).

Μεθοδολογία

Η σύνδεση της εκπαίδευσης με την πολιτισμική βιωσιμότητα και την αειφορία συνιστά το γενικότερο πλαίσιο της προβληματικής, με το ειδικό βάρος να εστιάζεται στο ρόλο των τοπικών εορτών και των πανηγυριών στη βιώσιμη ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών. Απ' αυτό απορρέουν ερωτήματα όπως, ποιος είναι ο ρόλος της εκπαίδευσης και μάλιστα με τρόπο δημιουργικό, έτσι ώστε να οδηγήσει σε αιεφόρες πρακτικές.

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η ανίχνευση και καταγραφή των απόψεων των φορέων πολιτιστικών συλλόγων του νησιού της Ρόδου αναφορικά με το ρόλο της εκπαίδευσης στη διατήρηση και ανάδειξη των τοπικών εορτών και πανηγυριών και ο ρόλος της στην αιεφόρο ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών. Το μεθοδολογικό εργαλείο της παρούσας έρευνας είναι η ημιδομημένη συνέντευξη. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε κατά το χρονικό διάστημα από Σεπτέμβριο έως Δεκέμβριο του 2019 σε 50 φορείς πολιτιστικών συλλόγων στο νησί της Ρόδου (πρόεδροι, ταμίες, μέλη κ.λπ.) και αποτελεί μέρος ευρύτερης έρευνας.

Μετά την απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων, προχωρήσαμε στην ανάλυση περιεχομένου των απαντήσεων των φορέων και στη συνέχεια στην κατηγοριοποίηση των απαντήσεων τους σε περιορισμένο αριθμό ανεξάρτητων κατηγοριών. Καταληκτικά βήματα της διαδικασίας ήταν η κωδικοποίηση των απαντήσεων και η εισαγωγή τους στη βάση δεδομένων του Excel. Η στατιστική επεξεργασία και ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων των συνεντεύξεων διενεργήθηκε με το στατιστικό πακέτο S.P.S.S. Οι ερευνητικές μεταβλητές της συνέντευξης, με βάση την κλίμακα μέτρησής τους, δηλαδή το είδος των τιμών που λαμβάνουν, ταξινομήθηκαν όλες στην ομάδα των κατηγορικών μεταβλητών.

Περιγραφή και ανάλυση των αποτελεσμάτων

Από την επεξεργασία των απαντήσεων, όπως αυτές καταγράφηκαν από τις συνεντεύξεις, προκύπτουν τα ακόλουθα αποτελέσματα, τα οποία, στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας δεν είναι δυνατόν να παρουσιαστούν και να σχολιαστούν διεξοδικά, οπότε δίνονται μόνο κάποια ενδεικτικά και σε συνάφεια με τον ερευνητικό άξονα αναφορικά με την εκπαίδευση για την αειφορία στις τοπικές κοινωνίες. Οι ερωτήσεις διερευνούν τις απόψεις των εκπροσώπων των φορέων πολιτιστικών συλλόγων σχετικά με το ρόλο της εκπαίδευσης στη διατήρηση και ανάδειξη των πανηγυ-

ριών και στην πολιτισμική τους βιωσιμότητα. Στην πρώτη ερώτηση σχετικά με το εάν πιστεύουν ότι οι νέοι έχουν τις γνώσεις και την κατάλληλη εκπαίδευση για να συνεχίσουν να διατηρούν τα πανηγύρια του τόπου τους για να μην εκλείψουν στο μέλλον, το 73,3% των ερωτηθέντων, όπως προκύπτει από τις απαντήσεις θεωρούν ότι οι νέοι διαθέτουν τις γνώσεις, έναντι του 26,7% του δείγματος που δηλώνει ότι δεν διαθέτουν τις κατάλληλες γνώσεις. Η ερώτηση που ακολουθεί διερευνά τις απόψεις των φορέων των πολιτιστικών συλλόγων σχετικά με ποιον τρόπο θα μπορούσαν να διατηρηθούν οι τοπικές εκδηλώσεις (πανηγύρια κ.λπ.) κι εάν αυτό θα μπορούσε να γίνει μέσα από την εκπαίδευση. Από τα δεδομένα των απαντήσεων προκύπτει ότι το 90% δηλώνει πως η εκπαίδευση μπορεί να συμβάλει στη διατήρηση αυτών των εκδηλώσεων και μάλιστα ξεκινώντας από την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, ενώ μόνο το 10% των ερωτηθέντων δηλώνει ότι δεν μπορεί να γίνει μέσα από την εκπαίδευση.

Στην επόμενη ερώτηση, σχετικά με το ποιο είδος εκπαίδευσης πρέπει να λαμβάνουν οι νέοι για να συνεχίσουν την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου τους και να μην εκλείψουν εκδηλώσεις όπως τα πανηγύρια, το 56,7% του δείγματος δηλώνει την τυπική εκπαίδευση, το 30,0% του δείγματος υποστηρίζει τη μη τυπική εκπαίδευση, ενώ το 13,3% του δείγματος δηλώνει την άτυπη εκπαίδευση.

Στην ερώτηση σχετικά με τις προϋποθέσεις που πρέπει να τηρηθούν για την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής τους μέσω των πανηγυριών, δηλώθηκαν περισσότερες από μια απαντήσεις, με συνέπεια το σύνολο των συχνοτήτων να υπερβαίνει το μέγεθος του δείγματος. Από τα δεδομένα προκύπτει ότι το 56,7% των ερωτηθέντων δηλώνει ότι οι προϋποθέσεις που πρέπει να τηρηθούν για την οικονομική ανάπτυξή της είναι πρώτα απ' όλα ο σεβασμός στην παράδοση και στο περιβάλλον, το 43,3% του δείγματος δηλώνει την εκπαίδευση των νέων μέσα από τα σχολεία, το 23,3% υποστηρίζει την ενημέρωση και την εφαρμογή των νόμων, ενώ το 16,7% απαντά με κριτήρια καθαρά οικονομικά.

Τέλος, στην ερώτηση σχετικά με το τι πρέπει να γίνει από πλευράς εκπαίδευσης για να λειτουργήσει επιτυχώς η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και η βιώσιμη ανάπτυξη, το 85,5% του ερευνητικού δείγματος δηλώνει ότι πρέπει τόσο στην Πρωτοβάθμια όσο και στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση να υπάρχει ειδικό μάθημα στο οποίο θα διδάσκεται ο τοπικός πολιτισμός, τα ήθη και τα έθιμα σε συνάρτηση με την αειφόρο ανάπτυξη, έναντι του 14,5% του δείγματος που διαφοροποιείται και δηλώνει ότι η εκπαίδευση δεν έχει μεγάλο ρόλο σε σχέση με τη γνώση των παλαιότερων κατοίκων στην ενημέρωση των νέων.

Συμπεράσματα – Προτάσεις

Αναφορικά με τις απόψεις των φορέων των πολιτιστικών συλλόγων του νησιού της Ρόδου για το ρόλο της εκπαίδευσης στην πολιτισμική βιωσιμότητα των τοπικών κοινωνιών, γίνεται φανερό ότι η πλειονότητα των φορέων θεωρεί ότι οι νέοι διαθέτουν τις απαραίτητες γνώσεις για την πολιτιστική παράδοση του τόπου τους καθώς και την κατάλληλη εκπαίδευση για να συνεχίσουν να διατηρούν τα πανηγύρια και τις τοπικές εορτές του τόπου τους ώστε να μην εκλείψουν στο μέλλον. Παρατηρείται, ότι τα τελευταία χρόνια αρκετοί νέοι των τοπικών κοινωνιών συμμετέχουν στη διοργάνωση των πανηγυριών καθώς και στην αειφόρο διαχείρισή τους.

Οι φορείς θεωρούν ότι η προβολή των τοπικών κοινοτήτων και η εμπλοκή τους με την τουριστική δραστηριότητα μέσω των τοπικών πανηγυριών μπορεί να επιτευχθεί με τη βοήθεια της εκπαίδευσης και συγκεκριμένα ξεκινώντας από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση και με την εισαγωγή «ειδικών» μαθημάτων στα οποία θα διδάσκεται η τοπική ιστορία, η τοπική παράδοση και ο πολιτισμός. Αξίζει να σημειωθεί ότι η πλειονότητα των ερωτηθέντων θεωρεί απαραίτητη την εμπλοκή της τοπικής εκπαίδευσης σ' όλες τις βαθμίδες της.

Αναφορικά με τις προϋποθέσεις που πρέπει να τηρηθούν για την αειφόρο ανάπτυξη της περιοχής τους μέσω των τοπικών εορτών και των πανηγυριών, η πλειοψηφία των φορέων δηλώνει ότι για να επιτευχθεί η αειφόρος ανάπτυξη πρώτα απ' όλα είναι ο σεβασμός στην παράδοση και το περιβάλλον κι ακολουθούν δηλώσεις σχετικά με την εκπαίδευση των νέων μέσα από τα σχολεία καθώς και η ενημέρωση και η εφαρμογή των νόμων. Ένα μικρό ποσοστό φορέων απαντά με κριτήρια καθαρά οικονομικά.

Συμπερασματικά, διαφαίνεται ότι οι φορείς των πολιτιστικών συλλόγων του νησιού της Ρόδου θεωρούν ότι η πολιτισμική βιωσιμότητα και η αειφόρος ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών μπορούν να επιτευχθούν μέσα από την τοπική εκπαίδευση καθώς και ότι είναι ενημερωμένοι και σε ετοιμότητα για την αειφορική διαχείριση των περιοχών τους. Τα ευρήματα της έρευνας των Byers, Gunliffe & Hudak (2001), οδηγούν στο συμπέρασμα ότι μια στρατηγική που συνδέει την προστασία του πολιτισμού, τη γνώση για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τόπου και την εκπαίδευση, είναι πιο αποτελεσματική στην ανάδειξη και αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς από μια στρατηγική που αγνοεί τις παραδοσιακές πεποιθήσεις, τις αξίες, τους θεσμούς και την εκπαίδευση, επιβε-

βαιώνοντας έτσι τα κοινά συμπεράσματα της έρευνάς μας.

Η χώρα μας είναι μια από τις πιο πλούσιες στον κόσμο σε πολιτιστική παράδοση και πολιτισμό. Μέρος αυτής της παράδοσης και του πολιτισμού κατέχουν και τα πανηγύρια. Για τη διατήρηση, ανάδειξη και αξιοποίηση των πανηγυριών απαραίτητη κρίνεται η συμμετοχή της εκπαίδευσης. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με ειδικά μαθήματα σ' όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης, όπου θα διδάσκονται η τοπική ιστορία, ο τοπικός πολιτισμός και η παράδοση.

Απαραίτητη είναι η συμμετοχή και η ενεργός εμπλοκή των τοπικών κοινωνιών που με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους θα διαμορφώσουν το πλαίσιο διαχείρισης των πολιτιστικών εκδηλώσεων. Αυτό απαιτεί πληροφόρηση, παροχή γνώσεων, καθώς και ευαισθητοποίηση και εκπαίδευση σχετικά με τις τοπικές εκδηλώσεις (τοπικές εορτές, πανηγύρια κ.λπ.) και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, τη δομή τους, τη λειτουργία τους και τα μέτρα που απαιτούνται για την αποτελεσματική αξιοποίησή τους.

Τα πανηγύρια θα πρέπει να αποσκοπούν τόσο στην κοινωνική ανάπτυξη όσο και στην οικονομική. Θα πρέπει να αποτελούν ένα πεδίο, όπου να αναδεικνύονται οι αξίες τους και να χρησιμοποιούνται συχνά ως χώρος ανάπτυξης, βοηθώντας την τοπική κοινωνία να έχει οικονομικά και αναπτυξιακά οφέλη.

Βιβλιογραφία

- Byers, B. Cunliffe, R. & Hudak, A. (2001). Linking the Conservation of Culture and Nature: A Case Study of Sacred Forests in Zimbabwe. *Human Ecology*, Vol. 29, Issue 2, p.p. 187-218.
- Getz, D. (2009). Policy for sustainable and responsible festivals and events: Institutionalization of a new paradigm, *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 1(1): 61-78
- Ghai, D. & Vivian, J. (1992). *People's Participation in sustainable development*. London: Routledge
- Gibson, C. & Wong, C. (2011). Greening rural festivals: Ecology, sustainability and human-nature relations, in C. Gibson & J. Connell (eds) *Festival Places: Revitalising Rural Australia*. Clevedon: Channel View Publications, pp.92-105
- Glaveanu, V. P. (2011). Is the lightbulb still on? Social representations of creativity in a Western context. *The International Journal of Creativity & Problem Solving*, 21(1), 53-72.

- Lin, D., Wackernagel, M., Galli, A., & Kelly, R. (2015). Ecological Footprint: Informative and evolving – A response to van den Bergh and Grazi (2014). *Ecological Indicators*
- Mair, J., & Whitford, M. (2013). An exploration of events research: Event topics, themes and emerging trends, *International Journal of Events and Festival Management*
- McKeown, R. (2002). Education for Sustainable Development Toolkit. V2 p. 1-142. *Waste Management Research and Education Institution* (<http://www.esdtoolkit.org>).
- Παπαβασιλείου, Β. (2015). *Αειφόρος Ανάπτυξη και Εκπαίδευση: Το πολυδιάστατο μιας σχέσης*. Αθήνα: Διάδραση.

Summary

Education as an agent of cultural sustainability: A case study of Rhodian festivals.

Education is an indispensable tool for achieving sustainability. It aims to promote teaching that respects traditional knowledge, traditional local celebrations, cultural heritage and promotes cultural sustainability. Local knowledge and local cultural heritage are the repositories of diversity and the key resources for understanding the past and their future in local communities. Festivals and local celebrations are factors that can be sustained and promoted through education, thus contributing to the cultural sustainability and sustainable development of local communities. This research, which is part of a larger research, aims to identify and record the views of the cultural associations of Rhodes on the role of education in the preservation, promotion and exploitation of local festivals and festivals and its role in sustainable development of local communities. From the results obtained, it is understood that the cultural associations of Rhodes Island believe that cultural sustainability and sustainable development of local communities can be achieved through formal education at all levels and that most of them state that it is necessary to introduce and teach “special” courses on local history, local tradition and culture.

Ο Δημήτριος Ματζάνος είναι δάσκαλος πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης,

έχει διατελέσει διευθυντής σχολικών μονάδων και ασκεί καθήκοντα Συντονιστή Εκπαιδευτικού Έργου ΠΕ70 στο 2^ο ΠΕ.Κ.Ε.Σ. Ν. Αιγαίου. Διδάσκει ως συμβασιούχος διδάσκων βάσει του Π.Δ. 407/80 στο Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αιγαίου, το γνωστικό αντικείμενο «Δημιουργικότητα, Αειφορία και Εκπαιδευτικός Σχεδιασμός». Έλαβε το Διδακτορικό του Δίπλωμα (Ph.D) από το Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Έχει πραγματοποιήσει Μεταπτυχιακές Σπουδές (Master) στο Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ. του Πανεπιστημίου Αιγαίου στην «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση». Έλαβε δίπλωμα διετούς κύκλου μετεκπαίδευσης Διδασκαλείου στη Γενική Αγωγή του Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Είναι μεταδιδακτορικός ερευνητής (postdoctoral) στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Επιστημονικά άρθρα του έχουν δημοσιευθεί σε έγκριτα ελληνικά και διεθνή επιστημονικά περιοδικά, σε συλλογικούς τόμους, έχει συν-επιμεληθεί συλλογικό τόμο και έχει παρουσιάσει εργασίες με εισηγήσεις του σε Πανελλήνια, Διεθνή και Παγκόσμια Συνέδρια με πρακτικά (Proceedings). Στα ερευνητικά του ενδιαφέροντα περιλαμβάνονται η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στις Επιστήμες της Αγωγής, η Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη, η Δημιουργικότητα, η Πολιτισμική Βιωσιμότητα και ο Εκπαιδευτικός Σχεδιασμός.

dmatzanos@sch.gr

Η Ποτίτσα Ξανθάκου είναι Καθηγήτρια στο Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ. του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Οι σπουδές της είναι: Villeteuse, University Paris XIII, Dept. of Psychology, France, D.E.U.G., 1978, Villeteuse, University Paris XIII, Dept. of Psychology, France, Licence, 1979, Villeteuse, University Paris XIII, Dept. of Psychology, France, Maîtrise, 1982, Doctorship, University of Athens, Faculty of Psychology, Department of Psychology, 1998. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν τη Δημιουργικότητα, Καινοτομία, Project, Πολιτισμική Αειφορία, Τοπική Γνώση και Εκπαιδευτικός Σχεδιασμός. Έχει δημοσιεύσει πολλά βιβλία, έχει επιμεληθεί αρκετούς συλλογικούς τόμους, έχει οργανώσει αρκετά επιστημονικά συνέδρια και έχει συμμετάσχει ως κριτής και μέλος πολλών συντακτικών επιτροπών περιοδικών, με δεκάδες δημοσιεύσεις σε ελληνικά και ξένα επιστημονικά περιοδικά και εισηγήσεις σε συνέδρια εσωτερικού και εξωτερικού.